

EDEBİ SANATLAR

1-TEŞBİH (BENZETME)

Aralarında türlü yönlerden karşılaştırılarak benzerlik ilgisi bulunan iki şeyden zayıf olanı, nitelikçe daha üstün olana (güçlü olana) benzetme sanatıdır. Ancak, sözcükler gerçek anlamda da kullanılabilir.

Bir benzetmede dört öge bulunur:

Benzetilen: Başka bir şeye benzetilen varlıktır.

Kendisine benzetilen: Nitelikçe daha güçlü olan varlıktır.

Benzetme Yönü: Benzetmenin hangi yönden yapıldığını anlatır.

Benzetme Edatı: Benzetmede benzerlik, eşitlik, karşılaştırma... ilişkisi kuran edatlardır. Bunlar, gibi, sanki, kadar, tıpkı... vb sözcüklerdir.

Bu öğelerden ilk ikisi “temel”, son ikisi de “yardımcı” öğelerdir.

a) Tam (Ayrıntılı) Benzetme:

Tam benzetmede öğelerin tamamı kullanılır.

-Ali arslan gibi cesurdur.

Burada Ali, cesurluk yönünden arslana benzetilmiştir.

Bu tür benzetmeye “tam benzetme (teşbih)” denir.

-Cennet gibi güzel vatanımız

bztlñ edat b.yönü bzyñ

b)Teşbih-i Belîğ (Güzel benzetme):

Benzetmenin temel öğeleriyle (benzeyen ve kendisine benzetilen) yapılır. “Benzetme yönü” ve “benzetme edatı” kullanılmaz.

-Nazlı vücudu bir kucak ot, bir yığın kemik

Bu dizede nazlı vücut (benzeyen) bir kucak ot, bir yığın kemiğe (kendisine benzetilen) benzetilerek güzel benzetme yapılmıştır.

- Atılan elbiseler, boğazlanmış bir adam

-Cennet vatan,

Altın başaklar

-Gördüm deniz dedikleri bir başlı ejderi

-Gider oldum kömür gözlüm elveda” gibi sözler, dizeler birer “teşbih-i belîğ” (güzel benzetme) dir.

2-İSTİARE (Eğretileme)

Benzetmenin temel öğelerinden birinin (benzetilen ya da kendisine benzetilen) söylenmesiyle yapılan benzetmedir. Bir başka deyişle, bir sözün gerçek anlamını kaldırarak, benzerliği olan başka bir anlamı eğreti olarak verme, ödünç verme demektir. Cesur insana “aslan”, kurnaz kimseye “tilki” demekle istiare yapılmış olur. İstiarenin başlıca üç türü vardır.

a) Açık istiare (eğretileme):

Yalnız “kendisine benzetilen” kullanılarak yapılan benzetmedir.

-Kurban olan kurban olan

Beşikte yatan kuzuya

Bu dizelerde, beşikte yatan bebek, kuzuya benzetilmiştir. Ancak benzetilen (bebek) söylenmemiş, kendisine benzetilen (kuzu) söylenerek “açık istiare” yapılmıştır.

-Ağaçlar sonbaharda elbiselerini soyundu.

Bu cümlede “elbise” sözüyle” (kendisine benzetilen), yapraklar söylenmemiştir.

- Şakaklarıma kar mı yağdı? Ne var?

Bu dizede “ak saçlar”, “kar” a benzetilmiş, benzetilen (saç) söylenmemiş, yalnızca kendisine benzetilen (kar) söylenmiştir.

Uyarı: Açık istiarenin, Divan ve Halk şairlerince ortaklaşa kullanılan kalıplaşmış biçimlerine “mazmun” denir. Uzun boy için selvi, kaş için hilal, diş için inci, ağız için gonca sözleri birer mazmundur.

b) Kapalı İstiare (eğretileme):

Yalnız “benzeyen” kullanılarak yapılan benzetmedir. Kapalı istiarelerde, “kendisine benzetilen” söylenmez.

-Tekerlekler yollara bir şeyler anlatıyor.

Bu cümledeki “tekerlekler”, insana benzetilmiş ancak “insan” (kendisine benzetilen) söylenmemiştir. Bu nedenle kapalı istiare yapılmıştır.

-Ufukta günün boynu büküldü.

Bu cümlede de “güneş” (benzeyen) insana benzetilmiş, ancak “insan (kendisine benzetilen) söylenmemiştir. Bu nedenle kapalı istiare yapılmıştır.

Beni bir dağda buldular

Kolum kanadım yoldular

Dolaba layık gördüler

Derdim vardır inilerim

Bu dörtlükte, “dolabın döndüğü” anlatılmıştır. Benzeyen öge “dolap” söylenmiş, kendisine benzetilen öge, “insan” söylenmemiştir. Bunu benzetme yönünden (inleme) çıkarıyoruz. Bu dörtlükte de kapalı istiare yapılmıştır.

Uyarı: Kapalı istiarelerde, kişileştirme sanatı (teşhis) da yapılmaktadır. Çünkü bu söz sanatında, insan dışındaki varlıklar, insanların çok bilinen özelliklerine benzetilerek tanıtılmaktadır. Yukarıda geçen “tekerlek, “gün” ve “dolap” sözcüklerine insan kişiliği de kazandırılmış olmaktadır.

-Ali kükreyerek düşmanın üstüne yürüdü.

Bu cümlede görüldüğü gibi Ali, kükreme özelliğinden ötürü aslana benzetilmiştir. Ali, (benzetilen) söylenmiş, “aslan” (kendisine benzetilen) söylenmemiştir.

c)Temsili İstiare (eğretileme):

Bir metnin bütününe yayılmış istiaredir. Benzetmenin temel öğelerinden yalnız biriyle (benzeyen ya da kendisine benzetilen) yapılır. İlk bakışta sembolik şiire benzerse de, birbirine karıştırılmamalıdır. Temsili istiarede söylenmeyen öğenin temsil ettiği varlıklar ya da olaylar gerçektir. Sembolik şiirde ise yapılan benzetmeler hayalidir. Türk edebiyatında şu şiirler temsili istiareye örnektir: Merdiven (Ahmet Haşim), At (Faruk Nafiz), Sessiz Gemi (Yahya Kemal), Çınar (Tevfik Fikret)

Uyarı: Fabl türündeki tüm şiirler temsili istiaredir.

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,
Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan,
Hiç yolcusu yokmuş gibi sessizce alır yol.
Sallanmaz o kalkışta ne mendil, ne de bir kol

...

Biçare gönüller! Ne giden son gemidir bu!

Hicranlı hayatın ne de son matemidir bu!

(Y.K.Beyatlı)

Yukarıda bir bölümü alınan “Sessiz gemi” şiirinde ölüm (benzeyen), gemiye (benzetilen) benzetilmiş bir dizi benzerlik yönleri sıralanmış: ancak “ölüm” (benzeyen) söylenmemiş, yalnız “sessiz gemi” anlatılarak şiir tamamlanmıştır.

3- MECAZ (DEĞİŞMECE)

Bir sözcüğün gerçek anlamlarından (temel ve yan anlamlarından) sıyrılarak, başka bir sözcüğün yerinde kullanılmasıdır. Sözcükler cümle içerisinde ya da en azından başka sözcüklerle öbeleşerek mecazlı anlam kazanır.

Deyimler, mecazlı öbeklerin en tipik örnekleridir. Atasözlerinde de mecaz bolca kullanılır.

* **Günler akıp gidiyor.**

"Akıkmak" sözcüğü mecazlıdır. Günler, akıcı bir maddeye, mesela bir suya benzetilerek mecaz gerçekleştirilmiştir. "Akıp" sözcüğü, değişmece yoluyla "geçip" sözcüğünün yerini almıştır.

* **O kadar susamış ki bardağı bir dikişte bitirdi.**

Sözü edilen kişi bardağı değil, içindeki suyu içmiştir. "Bardak" sözcüğü "su" sözcüğünün yerini almıştır. Benzerlik söz konusu değildir. İç - dış ilgisile mecaz gerçekleştirilmiştir.

* **Duygularımız içimize sığmadı, "alkış" ve "bravo"larla dışarıya döküldü.**

Duygular akıcı bir maddeye benzetilmiş, "sıgmamak" ve "dökülmek" sözcükleri mecazlı kullanılmıştır.

*Bu işçi biraz daha **pişmek** ister. (olgunlaşmak anlamında)

*Barış umutları **yeşerdi**." (oluşmak anlamında)

*Serin ama **tatlı** bir ilkbahar akşamıydı. (hoş anlamında)

*Olaylara bir de bu **gözle bakmalısın**.(anlayış anlamında)

*Yeni idarecimizin davranışları **hamdı**.(tecrübesizlik)

***Ölçülü** davranışları vardı. (seviyeli)

DİKKAT!

Mecaz anlamlılıklar sözcük, deyim, argo ve atasözü düzeylerinde görülebilir:

* "Lodos soğuğu kırdı." (sözcük düzeyinde)

* "Onun ne zamandır kırdığı ceviz kırkı aşırıyordu zaten." (deyim)

* "Seni görünce kırışi kırdı tabii." (argo)

* "Ana sorunumuz bu değil." (sözcük)

* "Borsada kaybedince kafayı yedi." (argo)

* "Her işte kılı kırk yarardı." (deyim)

* "Ateş düştüğü yeri yakar." (atasözü)

4- MECAZ-I MÜRSEL (Ad Aktarması-Düz Değişmece)

Bir sözcüğü benzetme amacı gütmeyen, gerçek anlamı dışında başka bir sözcüğün yerine (parça-bütün, iç-dış, neden-sonuç, yazar-yapıt, yer-insan, yer-olay gibi ilgiler kurularak) kullanma sanatıdır.

İç -dış ilgisi

* "Üstünü çıkarıp yatağa uzandı."

* "Ne zamandır evde tencere kaynamıyor."

* "Bu depoyla Düzce'ye kadar gideriz."

* "Şofben yanıyordu."

Parça - bütün ilgisi

* "O zamanlar bu gazetede usta **kalemler** vardı."

* "Üniversitedeki **kürsüsünde** yıllarca çalıştı."

* "**Motor** gece karanlığında yükünü Bartın'a boşalttı."

* "Bu sahalarda nice altın **ayaklar** top koşturdu."

Neden - sonuç ilgisi

*Hay mübarek! Bereket yağıyor bereket!

*Bahar aylarında rahmet düşmezse ürün iyi olmaz.

Sanatçı - eser ilgisi

*Davetlilere piyanosuyla önce Çaykovski, sonra Mozart çaldı.

*Şimdi de biraz Yunus Emre okuyalım mı?

*Pikapta Münir Nurettin dönüyordu.

Yer-yön, bölge-çağ - insan ilgisi

***Eve** haber verip geleyim.

***Batı** ve **Doğu**, inanç ve felsefe yönünden hem birbirini etkilemiş hem birbirine uzak durmuştur.

***Dünya** uyanırken uyumak maskaralıktır.

***Ankara** bu notaya cevap vermekte gecikmedi.

*Adresi bir de şu **büfeye** sorsak mı?

*Sizin işinizi şu **masa** halleder beyefendi.

Soyut - somut ilgisi

-**Türklük** yüreğini dağlasın gayrı

Cihan da bizimle ağlasın gayrı.

Somut bir varlık olan "Türk insanı, Türk milleti " yerinde, soyut olan "Türklük" kullanılmış.

-**Gençlik**; kafası ve yüreğiyle toplumun güvencesidir.

"Gençler" yerine soyut olan gençlik"; "düşünce" yerine somut olan kafa; «cesaret, duygu» kavramları yerine somut olan "yürek" kullanılmış.

-Gelin **canlar** bir olalım.

-Acılı **gönüller** mezarlıkta ağlıyor.

5- TEŞHİS (Kişileştirme) ve İNTAK (Konuşurma)

İnsan dışındaki varlıklara ya da kavramlara insan kişiliği kazandırma sanatına kişileştirme (teşhis) denir. İnsanın konuşma yetisinin başka varlıklara aktarılmasına da intak (konuşurma) sanatı denir.

Bu iki sanat genellikle birlikte kullanılır. Her "kişileştirme"de konuşurma olmayabilir, fakat her "konuşurma" da mutlaka "kişileştirme" vardır. Özellikle fabllarda, hayvan öykülerinde masallarda sık sık bu sanata başvurulur.

-**Bulutlar gözyaşı döktiler**.(Teşhis) (aynı zamanda kapalı istiare)

Bu cümlede "bulutlar" insanlara özgü bir nitelik olan "gözyaşı dökme" özelliği ile tanıtıldığı için kişileştirme sanatı yapılmıştır.

-Bülbül, "**senin nazını çekemem**..." diyordu. Güle.

Bu cümlede "bülbül", hem "naz çekme" özelliği ile kişileştirilmiş, hem de insanlar gibi konuşurulmuştur. Burada kişileştirme konuşurma sanatı birlikte kullanılmıştır.

Güğüm bir gün, testiye:

"**Yola çıkalım**" dedi.

Testi: "**korkarım**" dedi.

Evde kalmak istedi.

***

Yüce dağlar birbirine göz eder,
Rüzgar ile mektuplaşır, naz eder,
İçmiş gibi geceyi bir yudumda
Göğün mağrur bakışlı bulutları

***

Salındı bağçaya girdi
Çiçekler selama durdu
Mor menevşe boyun eğdi,
Gül kızardı hicabından

6- KİNAYE

Bir sözcüğün ya da sözün hem gerçek hem de mecaz anlamını düşündürerek biçimde birlikte kullanılmasıdır. Asıl geçerli olan mecaz anlamdır.

Ey benim sarı tamburam

Sen ne için inilersin

İçim oyuk, derdim büyük

Ben onun'çün inilerim

Üçüncü dizideki "içim oyuk" sözü **hem gerçek (Tamburun içi yoktur), hem de mecaz (acılı, dertli)** anlamlarıyla kullanıldığı için kinaye sanatı yapılmıştır.

O adamın, her zaman **kapısı açıktır.**

Burada, "kapısı açıktır" hem gerçek (hem gerçekten açıktır) hem mecaz (adamın konuksever olması) anlamda kullanıldığı için kinaye sanatı yapılmıştır.

***

Nereden çıktı bu cenaze? Ölen kim?

Bu kaçınıcı bahçe gördüm tarumar

Bu dizelerde şairin bozulmuş bahçeler görmüş olması tabiidir.

Mecaz anlamı ise şairin birçok kimse öldükten sonra yuvalarının dağılmış olması görmesidir.

***

Şu karşıma göğüs geren

Taş bağırlı dağlar mısın?

"taş bağırlı" sözü hem dağların bağı taşıdan olduğundan gerçek anlamlıdır. Hem de "acımasız" anlamı içerdiğinden mecaz anlamlıdır.

***

Şair Fitnat Hanım'a Kurban Bayramı arifesinde hayvan pazarında adamın biri söz ile tacizde bulunur ve der ki: "Sizin için de uygunsuz bu sene kurbanınız ben olayım." Şair Fitnat Hanım: "Teşekkür ederim, bu sene **boynuzlu** kesmeyi düşünmüyorum." der.

-Ekmeğimizi taştan çıkartıyoruz. (1-taş fırın 2-emek, alın teri, zorla)

-Ağaç yaş iken eğilir.

-Koltuk için kavga etmeye değmez. (koltuk: mevki)

-Cep delik, cepken delik. (cep-parasız)

-Arkadaşın dayısı güçlüdür, halleder.

-Bırak onu, burnu büyük adamdan hayır gelmez.

-Çocukların velvelesi, herkesi ayağa kaldırdı.

-Çok zahmet çektik, sonunda ayağımız düze bastı.

-Ne yapsın, ayağı kaydı bir kere.

7- TARİZ (İğneleme, söz dokundurma, sitem)

Söylenen sözün ya da kavramın, gerçek ya da mecaz anlamı dışında tamamen tersini anlatma sanatıdır. Bir başka deyişle, birini küçük düşürmek onunla alay etmek ya da iğnelemek için sözün ters söyleyerek amacımızı belirtmedir.

Örneğin; randevusuna geç kalmış kişiye "Aman ne kadar erken geldiniz" diyerek onu iğnelemiş oluruz.

Bir kişinin tembelliğini anlamak için de "Bu ne çalışkanlık!"

derske "tariz" yapmış oluruz.

Kinayedekinden daha keskin alay ve eleştiri içerir. Yazıda tariz, bazen parantez içerisinde ünlem (!) işaretiyle belli edilir.

Tariz ile kinaye karıştırılmamalıdır. Tarizde sözün gerçek ya da mecaz anlamda kullanılmasından çok, karşıt anlamı önemlidir.

Kinayede ise sözün her iki anlamının bir arada kullanılıp kullanılmadığına bakılır.

*Ters Öğüt Destanı

Bir yetim görünce döktür dişini,

Bozmaya çabala halkın işini

Günde yüz adamın vur ser leşini

Bir yaralı sarmak için yeltenme

Her nereye gidersen eyle talanı

Öyle yap ki ağlatasın güleni

Bir saatte ki ağlatasın güleni

El bir doğru söylerse inanma

Bu dörtlükte şair, okuyucuya öğüt veriyor. Yetim hakkını yiyen, halkın işini bozan, çevresini kırıp geçiren, kimseye yardım etmeyen birisini öğütüyor. Ancak, dikkat edilirse şairin asıl amacı bunların tam tersinin doğru olacağını anlatmaktır. Şair, bu dörtlükte söylenenlerin tersini anlatmak istiyor.

***

Bu ne kudret ki elifbayı okur ezberden (Eşref)

***

Bazı sevgili dostlarımın(!) benim için karpuz kabuklarının en kayganlarını hazırladıklarını biliyorum.

***

Adamınız, Allah için, gerçekten ustaymış; onun eli değeli bizim makine kararsızlığı bıraktı; artık hiç çalışmıyor.

***

Kefil olduğunuz gece bekçisi hakikaten güvenilir çıktı; üç gün sonra bizim kasayı yüklenip kayboldu.

***

Benim oğlum çok cesurdur canım, horozdan korktuğuna bakmayın.

UYARI

Dokundurmaca anlamını çözebilmek için, sözün nasıl bir durum için, hangi ortamda kullanıldığına; varsa, diğer cümlelere dikkat etmek gerekir.

-Ne kadar kültürlü olduğu (!) yazılarından belli.

-Beni ne çok sevdiğini (!) biliyordum zaten; iki yıl sonra telefon etmek zahmetine girerek bunu kantladın.

-Ne kadar eli açık olduğunu gördünüz değil mi? Derneğe tam beş lira bağışladı.

-İnci gibi yazısı var, üç kişi zor okuduk.

Bize kafır demiş müfti efendi

Tutalım ben ona diyeyim müselman

Varıldıkta yarın rüz-ı mahşerde

İkimiz de çıkarız anda yalan

Nef'i

8- TENASÜP (uyum, uygunluk)

Anlamca birbirine uygun, birbiriyle ilişkili sözcüklerin (türlü bilim terimlerini, mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanlarını, hayvan, bitki ve çiçek adlarını) bir arada kullanılması sanatıdır. Divan edebiyatında sıkça, Halk edebiyatında da seyrek başvurulan bir söz sanatıdır.

Yine bahar geldi, **bülbül** sesinden

Sada verip **seslendi** mi yaylalar

Çevre yanın lale **sümbül** бүрүмүş

Gelin olup süslendi mi yaylalar

Bu dörtlükte kullanılan "bülbül, sada seslenme", "bahar, bülbül, lale, sümbül" "gelin olma, süslenme" sözcükleri anlamca birbiriyle ilgili olduğundan tenasüp sanatı yapılmıştır.

***

Deli eder insanı bu **dünya**

Bu **gece**, bu **yıldızlar**, bu **koku**

Bu tepeden tırnağa **çiçek** açmış **ağaçlar**

9- TEVRİYE (iki gerçek anlamlı)

Birden fazla anlamı bulunan sözcüğün yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetme sanatıdır.

Bu kadar letafet çünkü sende var

Beyaz gerdanında bir de **ben** gerek

İkinci dizide "**ben**" tevriyeli kullanılmıştır. Yakın anlamı, vücuttaki siyah kabartı; uzak anlamı ise, I. Tekil kişi.

***

Âvâzeyi bu âleme Dâvud gibi sal

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş"

Şair, "Bâkî" sözünü tevriyeli kullanmıştır. Yakın anlamı, şairin adı; uzak anlamı ise, ebedî, sonsuz.

***

Gül gülse dâim ağlasa bülbül acem değil

Zira kimine ağla demişler, kimine gül

Yakın anlamı, gülme eylemi; uzak (amaçlanan) anlamı gül çiçeği.

***

Bir delikanlı haramîdir deyü avf ettiler

Asmadan kurtuldu ammâ çok sıkılmıştır şarâb

Asma, söylenen anlamıyla asmak eylemi; amaçlanan anlamıyla da üzumdür.

***

Koyup kaldırmada ikide birde

Kazan devrildi, söndürdü ocağı (ocak: ateş yakılan yer; Yeniçeri Ocağı)

***

Bana Tâhir Efendi kelp demiş

İltifatı bu sözde zâhirdir

Mâlikî mezhebim benim zirâ

İtikatımca kelp **tâhir**dir.

"Tâhir" söylenen anlamı temiz demektir; amaçlanan anlamı ise

Tâhir Efendi'dir.

***

Bâkî çemende hayli perîşan imiş varak

Benzer ki bir şikâyeti var rûzgâr

"rûzgâr" sözcüğü hem yel hem de zaman anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır.

10- HÜSN-İ TALİL (GÜZEL NEDEN BULMA)

Herhangi bir olayı gerçek nedeninin dışında daha güzel ve hayali bir nedene bağlayarak açıklama sanatıdır.

Sen gittin yaşlara büründü cihan

Soluyor dallarda gül dertli dertli

Şair, "akşamın gelişini" ve "gülün solmasını", "sevgilinin gidişine bağlamıştır. Böylece gerçek neden yerine hoşça giden, hayali bir neden bulmuştur.

***

Güzel şeyler düşünelim diye

Yemyeşil oluvermiş ağaçlar

Şaire göre ağaçlar, insanların mutlu olmasını, güzel şeyler düşünmesi için yemyeşil olmuştur. Bu ağaçların yeşil olmasının gerçek nedeni değildir. Şair gerçek nedeninin dışında daha güzel ve etkileyici bir neden bulmuştur.

***

Renk aldı özge ateşimizden şerâb ü gül

Peymâne söylesün bunu gülzâr söylesün

şerab : şarap , peymane : kadeh , gülzâr : gül bahçesi
Bu dizelerde şair, şarabın ve gülün rengini (kırmızılığını) kendi içindeki ateşten geldiğini belirtiyor. Böylece şarabın ve gülün kırmızılığını gerçek nedeninin dışında daha güzel ve hayali bir nedenle açıklıyor.

***

Yeni bir ülkede yem vermek için atlarına

Nice bin atlı kapılmıştı fetih rûzgârına"

Akıncıların yeni ülkeler fethetme isteklerinin nedeni olarak, şair atlarına yeni bir ülkede yem vermek isteyişlerini gösteriyor. Oysa fetihlerin asıl amacı toprak kazanmaktır.

***

Müzeyyen oldu reyâhin bezendi bâğ -ı çemen

Meğer ki bağa haber geldi yârdan bu gece

müzeyyen olmak : süslenmek, reyâhin : fesleğenler
Şair, "Bahçe, süslenmiş fesleğenlerle bezendi, meğer sevgili bu gece geleceğini bildirmiş.« diyor. Bahçenin süslenmesini sevgilinin geleceği haberine bağlıyor. Hâlbuki bahçenin güzellik kazanması mevsimle ilgilidir.

***

Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdır muttasıl

Başımı taştan taşa urup gezer âvâre su"

Irmakların dağ taş aşarak (başını taştan taşa vurarak) akıp gidişi, Hz.Peygamberimizin ayak bastığı topraklara ulaşmak nedenine bağlanıyor.

***

Gül-ü ruhsarına karşı gözümde kanlı akar su

Habibim fasl-ı güldür bu akarsular bulanmaz mı

(Gul-i ruhsar: gül yanaklı fasl: mevsim)

***

Saksında ruhumun bütün yası var.

Derdimle soluyor açılan gonca.

Bu dizelerde, goncanın solması doğal bir olay olduğu halde, şair bunu goncanın yaşlı olduğu, dert çekmesi nedenine bağlıyor.

Bununla da "hüsn-i talil" yapmış oluyor.

***

Ey sevgili sen bu ilden gideli

Yaprak döktü ağaçlar, coştu gökyüzü

Bu dizelerde şair, ağaçların yapraklarını dökmesi doğal olduğu halde, bunun nedenini sevgilisinin gitmesine bağlayarak "hüsn-i talil" sanatı yapıyor.

11- TECÂHÜL - İ ÂRİF (BİLMEZLİKTEKİ GELME)

Bir anlam inceliği yaratmak ya da nükte yapmak için, şairin, çok iyi bildiği bir şeyi bilmiyor görünerek söz söylemesine tecâhül-i ârif denir.

Sözü yazdımdı da kalmış öbür entaride

Va'diniz buse mi vuslat mı unuttum ne idi"

vaad: herhangi bir konuda söz vermek,

buse : öpücük, vuslat : kavuşma

Şair, sevgilisinin kendisine buse mi vuslat sözü mü verdiğini unuttuğunu belirterek bildiği bir gerçeği bilmezlikten geliyor.

***

Ey şüh Nedimâ ile bir seyrin işittik

Tenhaca varıp Göksu'ya işret var içinde

şüh : çılgın , tenhaca : gizlice işret : yeme içme

Bu beyitte, sevgili ile Göksu'ya gezmeye giden de Nedim, bunu başkasından işitmiş gibi söyleyen de Nedim'dir.

***

Âb-ı gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem

Yâ muhît olmuş gözümde günbed-i devvâre su

(Bilmiyorum, dönen kubbe "gökyüzü" kendiliğinden mi su rengindedir; yoksa gözyaşlarım mı gökyüzünü kaplamıştır.)
Fuzuli bu beytinde, gökyüzünün niçin su renginde olduğunu bilmediğini söyleyerek, döktüğü gözyaşlarının gökleri kaplaması nedeniyle böyle olabileceği ihtimalini ileri sürüyor. Doğal olarak şairin gökyüzünün niçin su renginde olduğunu bilmemesi imkânsız; fakat böylece ne kadar çok ağlamış, çok gözyaşı dökmüş olduğunu nükteli bir tarzda belirtmiş oluyor. Bu beyitte tecâhül-i ârif ile mübalağa da vardır.

***

Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım

Kurbanın olam var mı benim bunda günahım

***

Çördükler, cevizler, iğdeler

Gidin bakın gölgeleri orda mı?

***

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var

Benim Allah'ım bu çizgili yüz?

***

Sular mı yandı neden tunca benziyor mermer?

***

Arzu dolu, yaşamak dolu

Bu eller miydi resimleri tutarken uyuyan?

***

Su insanı boğar, ateş yakarmış

Her doğan günün bir dert olduğunu

İnsan bu yaşa gelince anlarmış.

12- MÜBALAĞA (ABARTMA)

Bir özelliğin ya da durumun olduğundan daha çok gösterilmesidir. Abartmanın oluşması için, söz konusu özelliğin, mantığın sınırlarını zorlayacak biçimde büyütülmesi gerekir. Böylece mecaz da oluşur.

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer

Bu dizelerde "atalarının gökten inerek, şehit olan askerlerin alınını öpmesi " istenmektedir. Şair bunun gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu bildiği halde sözün etkisini artırmak için abartmaya gitmiştir.

***

Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla

Yerden yedi kat Arş'a kanatlandık o hızla

Akıncıların atları öyle hızlı koşmaktadır ki hızlarını alamazlar ve binicileriyle yerden yedi kat Arş'a yükselirler. Burada olmayacak bir durumun anlatımı vardır.

***

Sekizimiz odun çeker

Dokuzumuz ateş yakar

Kaz kaldırmış başın bakar

Kırk gün oldu kaynatırım kaynamaz.

Kaygusuz Abdal'ın bu dörtlüğünde, sekiz kişinin ateş yakmasına karşın kazın pişmeyişi abartmalı bir biçimde anlatılarak mübalağa sanatı yapılmaktadır.

*Ölüm indirmede gökler ölü püskürmede yer
O ne müthiş tipidir savrulur enkâz-ı beşer

***Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ**
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan şühedâ

* Her damlada bir umman var
Yüzdüm, yüzdüm tükenmiyor.

***Sürsün baş başa bu yolculuk**
Sayıları delirtecek mesafelere.

*Farz et denize çıktım
Su biter, derdim bitmez.

***Gökte yanan güneşi; koparıp tan yerinden**
Elimizde meşale gibi taşımaktayız

***Aşkınla tutuştum yandım**
Gör beni neyledi sevdan.

***Derdimi döksem ben Karadeniz'e**
Kırım sahillerini sel tufan alır.

*Âlem sele gitti gözüm yaşımdan.

*Akdeniz'in dalgası gönlüm kadar taşmadı.

*Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle

*Yahu, o haritadaki denizi görse boğulur.

*Bir âh çeksem dağı taşı eritir.

13- TEZAT (KARŞITLIK)

Birbirinin karşıtı olan düşünce, duygu hayal ve durumların bir arada gösterilmesidir.

*Bir kız **vardı yok** gibi öyle güzel.

*Neden böyle **düşman** görünürsünüz.
Yıllar yılı **dost** bildiğim aynalar.

***Her gün** arar sorarsam akrabaları
Kırk yılda bir defa selam gelir bana.

*Meyhâne **mukassî** görünür taşradan ammâ

Bir başka ferah başka letafet var içinde
Nedim'in bu beytinde meyhanenin hem sıkıntılı hem de ferah ve latif olduğu söyleniyor. Akla ve mantığa uygun bir şekilde, bir varlığın birbirine zıt özellikleri bir arada söylenmiş oluyor.

*Güvenme **varlığa** (zenginlik) düşersin **darlığa** (fakirlik)

***Ağlarım** hatıra geldikçe **gülistüklerimiz.**

***Karlar etrafı beyaz bir karanlığa gömdü**
Kar değil gökyüzünde yağan beyaz ölümdü.

*Ben de gördüm güneşin doğarken battığını
Esrarlı bir bakışın gönlü kapattığını.

***

İbadet eylerim, namaz kılmam

Temizlik severim, lekemi silmem

Ömrümde zararsız günümü bilmem

Her senede yüz milyonluk kârım var.

***

Lâkin ben hiç bu kadar mahzun olmadım

Ölümü hatırlatan ne var bu resimde?

Hâlbuki hepimiz **hayattayız.**

***

Nedir benim bu çilem
Hesap bilmem
Muhasebede memurum.

*Ne efsünkâr imişsin âh ey didâr-ı **hürriyet**
Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk **esaretten.**

14- TELMÎH (HATIRLATMA)

Söz sırasında, herkesçe bilinen bir olayı geçmişteki bir olaya ,ünlü bir kişiye, bir inanca... işaret etmeye, onu anımsatmaya telmih denir. Çağrışma dayanan bu sanatta anımsatılan şey uzun uzadıya açıklanmayıp bir iki sözcükle ifade edilir. Telmihte, anlatılan duygu ile işaret edilen olay arasında gizli bir benzetme söz konusudur.

***

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i

Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi.

Şair, Çanakkale şehitleri için yazdığı bu dizelerde, düşmanla savaştan Mehmetçikleri Bedir Savaşı'ndaki Hz. Peygamberimizin askerlerine benzetiyor ve bu olayı anlatırken geçmişteki bir olaydan yararlanıyor.

***

Ey dost senin yoluna

Canım vereyim Mevlâ

Aşkını komayayım

Od'a gireyim Mevlâ"

Son dizedeki "ateş" anlamına gelen "od" sözcüğü, Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına ve ateşin gül bahçesine dönmesine telmih vardır.

***

Gökyüzünde Âsâ ile
Tûr dağında Mûsâ ile
Elindeki âsâ ile
Çağırayım Mevlâm seni

Birinci dizede "Hz.Âsâ'nın göğe çıktığı inancı"na, ikinci dizede "Hz. Mûsâ'nın Tûr-ı Sinâ dağında Allah ile konuşması" olayına ve üçüncü dizede de yine "Hz. Mûsâ'nın yere atınca yılan olan âsâsıyla gösterdiği mucizelere telmih vardır.

***

Şuh Şirin'ler yüzünden dağ delen Ferhat'lar
Aslıhan'lardan yanan Aşık Kerem'ler görmüşüz.

***

Sultan Süleyman'a kalmayan dünya
Bu dağlar yerinden ayrılır bir gün.

***

Ekmek Leylâ oldu dostlarım
Mecnûn oldum peşi sıra giderim.

15- LEFF Ü NEŞR (Sıralı Açıklama –Açma-Yayma)

Genellikle bir beyit içinde, birinci dizede birkaç şeyi anlattıktan sonra, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşıtlıkları belirtmeye leff ü neşr denir. Bu sanat düzyazıda da görülebilir. Teşbih ve istiare ile yakından ilgili olan bu sanat, ilk dizede söylenenlerin ikinci dizede düzenli ya da düzensiz açıklanışına göre ikiye ayrılır.

*Düzenli leff-ü neşr

Döküntülerin yattığı

Bir müze gibi kiler

[Elbiseler](#), [paketler](#), [tahtalar](#) artığı

[Düğmeler](#), [ipler](#), [pashlı çiviler](#)

*Düzeniz leff-ü neşr

-Ben bir [sedefim](#), sen nisan [bulutu](#)

Ver [damlaları](#), al yuvarlak [inciyi](#)

***

Sakın bir [söz söyleme](#), yüzüme [bakma](#) sakın

[Sesini duyan olur](#), sana [göz koyan](#) olur.

***

Ben bir ak güvercinim [savaş](#) ve [barışa](#) karşıyım

Bir elimde [mızrak](#), bir elimde [zeytin dalı](#)

***

[Bahçıvan güller](#) ekmiş

[Dikeniyile bahçe](#)

***

Delî eder insanı bu [deniz](#), bu [gökyüzü](#)

Göz kırpar [yıldızlar](#), türkü söyler [balıklar](#).

***

Bakışların kor [ates](#)

Duruşun durgun [su](#)

Biri [yakar](#), biri [boğar](#).

***

Bâğ-ı dehrin hem [hazânın](#), hem [bahârın](#) görmüşüz

Biz [neşâtın](#) da [gamin](#) da rûzgârın görmüşüz.

16- TEKRİR (YİNELEME)

Sözün etkisini güçlendirmek için sözcük ya da söz grubunu yineleme sanatıdır.

Kaldırımlar, çilekeş yalmızların annesi;

Kaldırımlar, içinde yaşamış bir insandır.

Kaldırımlar, duyulur, ses kesilince sesi;

Kaldırımlar, içinde kıvrılan bir lisandır. Necip Fazıl Kısakürek

***

Büyüksün ilahi büyüksün büyük

Büyükük yanında kalır pek küçük

Ali Haydar Bey

***

Kimsesizim kimsem yoktur herkesin var kimsesi

Kimsesiz kaldım medet kıl kimsesizler kimsesi.

***

Kapalı Çarşı içinde kapalı rüya çarşıları

Kapalı Çarşı içinde öfke ve af çarşıları.

***

Bu yağmur...Bu yağmur...Bu kıldan ince

Öpüşten yumuşak yağın bu yağmur

Bu yağmur...Bu yağmur...Bir gün dinince

Aynalar yüzümüzü tanımaz olur.

***

[Dedim](#) inci nedir [dedi](#) dişimdir

[Dedim](#) kalem nedir [dedi](#) kaşımır

[Dedim](#) on beş nedir [dedi](#) yaşımır

[Dedim](#) daha var mı [dedi](#) ki yok yok

17- İSTİFHAM (SORU SORMA)

Sözü, cevap beklemeksizin anlamı güçlendirmek için soru soruyormuş gibi kullanma sanatıdır.

Hani o, bırakıp giderken seni

[Bu öksüz tavrını takmayacaktın?](#)

Alnına koyarken veda busemi

[Yüzüme bu türlü bakmayacaktın?](#)

Gelse de en acı sözler dilime

Uçacak sanırım birkaç kelime

Bir alev halinde düştün elim

[Hani ey gözyaşım, akmayacaktın?](#)

***

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?

Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan şühedâ

***

Bana kara diyen dilber

Gözlerin kara değil mi ?

***

Olur mu dünyaya indirsem kepenk

Gözyaşı döksem Nuh Tufanı'na denk ?

***

Beni candan usandırdı, cefâdan yâr usanmaz mı?

Felekler yandı âhımdan, muradım şem'i yanmaz mı?

18- SECÎ (İÇ KAFİYE / NESİR KAFİYESİ)

Cümlelerin ya da bir cümle içinde birden çok sözcüğün sonlarındaki ses benzerliğine seci denir. Seci, nesirde kullanılan uyak olarak da tanımlanabilir. Özellikle Divan nesrinde secili anlatım bir amaç sayılmıştır.

Ey gözlerin [nuru](#), gönüllerin [sürürü](#); başımızın [tâci](#), dil ehlinin [mîrâci](#)...

İlâhi, kabul senden, ret senden; şifa senden, dert senden... İlâhi, iman verdin, daim eyle; ihsan verdin, kaim eyle.

***

Dost yolunda nistlik gerek, yâr önünde pestlik gerek; ten cübbesi çâk gerek, gönül evi pâk gerek.

19- İRSÂL-İ MESEL

Dizelerde bir atasözü ya da deyim kullanma, açıklama sanatıdır.

[Balık baştan kokar](#) bunu bilmemek

Seyrânî gâfilin ahmaklığından

***

Çağır Karac'oğlan çağır

Taş düştüğü yerde ağır

Gönül sevdiğinden soğur

Görülmeği görülmeği.

***

Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın

Sırtı pek kimseye ahvâl-i şitâ (kış ortamı) yaz görünür.

***

Cihân-ârâ cihân içredir ârayı bilmezler

O mâhiler ki deryâ içredir deryayı bilmezler

20- AKİS (ÇAPRAZLAMA)

Bir cümle ya da dize içindeki sözleri ters çevirerek söylemeye akis denir.

-Her inişin bir yokuşu, her yokuşun bir inişi vardır.

-Yemek için yaşamamalı, yaşamak için yemelidir.

-Didem rûhunu gözler, gözler rûhunu didem

Kiblem olalı kaşın, kaşın olalı kiblem.

Gamzen çiğirim deldi
Deldi çiğirim gamzen
***
Bilmem nic'olur halım
Halim nic'olur bilmem
***
Cennet gibidir rûyin
Rûyin cennet gibidir
Âdem doymaz sana
Sana doymaz âdem" rû: yüz âdem: insan

21- İŞTİKAK (TÜRETME)

Aynı kökten türeyen sözcükleri bir arada kullanmaya iştikak denir.

Dünyada **sevilmış** ve **seven** nafile bekler
Bilmez ki giden **sevğililer** dönmeyecekler.
***

Karşısında nice erbâb-ı denaât titrer
Hâkim-i mahkeme-i hükme-i cezâdır kalemin.
***

Lalelim

Lalelide oturur.

Laleli **lale** kokar **lale**limden.

Laleliden geçilir

Lalelimden geçilmez.

Orhan Arıburnu

***

-İşte budur bir daha **korkmamak** için **korkmaz** görünen **korku**.
***

Kızlara da çiçek adları konur

Ve genellikle

Kuytu bir **gül** hecesi

Süsler çoğunun çeyizini

Gül , **Güllü** , **Gülten** , **Gülşen** , **Gülден** , **Gülnur** , **Gülnaz** ,

Gülcihan , **Gülfidan** , **Gülseren** , **Gülderen**...

22- CİNAS

Yazılışları ve söylenişleri aynı, anlamları ayrı olan sözcükleri bir arada kullanma sanattır.

Ey kimsesizler el veriniz **kimsesizlere**
Onlardır ancak el verecek **kimse sizlere**
***

Söylerken o sözleri **kızardı**
Hem hazzeder âh hem **kızardı**
***

Kalem böyle çalınmıştır **yazıma**
Yazım kışa uymaz, kışım **yazıma**
***

Kismetindir gezdiren **yer yer seni**
Arşa çıksa akıbet **yer yer seni**
***

Bir güzel şüha dedim ki iki gözün **sürmelidir**
Dedi vallahi seni Hind'e kadar **sürmelidir**
***

Her nefeste işledim ben **bir günâh**
Bir günâh için demedim **bir gün âh**
***

Yanalı

Haylice vakit oldu

Ben bu yerde **yanalı**

Binme nâmert atına

Ya mihî düşer **ya nalı**

***

Eyleme vaktini zâyî

Deme kış **yaz_oku_yaz**

23- NİDA (seslenme)

Söze söyleyişle (nazım ve nesirde) coşku katmak için ünlem görevli sözcükleri sıkça kullanmaktır. İlk bakışta tekrar sanatına benziyor. İşlevsel olarak tamamen farklıdır. Nidada yalnız ünlem ve seslenme sözcükleri kullanır. Tekrar de ise her sözcük kullanılabilir.

*Sen ey Kars'lar, Antep'ler, Erzurum'lar, Maraş'lar
Dördünden bir ikisi şehit düşen kardaşlar
Ey zeybekler, seymenler, dadaşlar diyarı hey!

***

Ey unutuş! Kapat artık pencereni.

Çoktan derinliğe çekmiş deniz beni.

***

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın.

***

Merhaba, duvarıma vuran ışık

Kaşığımdeki çorba, **merhaba!**

Merhaba, uğuldayan orman!

***

Ey sen ki kül ettin beni bir yakışınla

Ey sen ki gönüller tutuşur bir bakışınla.

24- İKTİBAS (Alıntı Yapma- Ödünç Alma-Aktarma)

Bir ayeti, hadisi veya sözü anlamlı bir şekilde aktarma sanattır.

Bir şarkı dökülüyor sokağa

Unutulmuş bir pencereden...

"Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden."

(Y. Kemal'in bir şarkısının nakarat kısmı)

***

Annemin bana öğrettiği ilk kelime

Allah, şahdamarımdan yakın bana benim içimde. (Sezai Karakoç)

***

Hilmi elbet sürersin günleri bir yangına

Ateş kesilir saba geçse gülşenimizden.

***

İlk bayrağı çekti Ulubatlı Hasan!

"İnna Fethna Leke Fethan Mübina",

Bir ayet yükseldi binlerce dudaktan...

(Muhakkak ki Biz, sana apaçık bir fetih verdik.)

25- KAT' (KESME)

Sözün etkisini arttırmak amacıyla arkası kendiliğinden anlaşılacağı ve susmanın söylemekten daha etkili olacağı noktada kesmektir.

Gün, öylesine güzel ki!

Öylesine güzel ki dünya

Yaşadıkça

Akşam öylesine güzel ki!

Öylesine güzel ki akşamda ay

Ayda kadın...

***

TREN SESİ

Garibim;

Ne bir güzel var avutacak gönlümü,

Bu şehirde

Ne de tanıdık bir çehre;

Bir tren sesi duymaya göreyim

İki gözüm

İki çeşme.

Orhan Veli Kanık

26- TERDİT (BEKLENMEZLİK)

Sözü karşısındakini merakta bırakarak beklenmedik bir şekilde bırakma sanatıdır.

İndim yarın bahçesine
Parsellenmiş.

***

Sağ yanımda Köroğlu
Sol yanımda Pir Sultan Abdal
Bolu Dağı'ndan iniyoruz
Zangır zangır kamyon.

***

ÖĞÜT

Dişin mi ağrıyor? Çek kurtul.
Başın mı ağrıyor?
Bir çeyreğe iki aspirin
Verem misin?
Üzülme, onun da çaresi var,
Ölür gidersin.

27- SEHL-İ MÜMTENİ

İlk bakışta kolay gibi görünen, ama benzeri söylenmeye çalıştığı zaman ne kadar güç olduğu anlaşılan yalın anlatımlara denir.

Ete kemiğe büründüm
Yunus diye göründüm

***

Beni bende demen bende değilim
Bir ben vardır bende benden içeri

***

Ben gelmedim dava için
Benim işim sevi için

***

Gönül Çalab'ın tahtı
Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkarsa **Yunus Emre**

***

A benim bahtı yarım
Gönlümün tahtı yarım
Yüzünde göz izi var
Sana kim bahtı yarım (mani)

28- RÜCU (DÖNÜŞ)

Söylenen bir sözü geri çevirip onun yerine daha güçlü olan bir söz veya düşüncüyü söylemektir.

O sizin gördüğünüz kadınlar

Güzeldir ha bereket

Melekler kadar masum

Yok canım şeytan kadar şirret. Behçet Necatigil

Erbab-ı teaşür çoğalıp şair azaldı,

Yok öyle değil, şairin ancak adı kaldı. Muallim Naci

Ferda senin dedim; beni alkışladım
Bir şey senin değil, sana ferda vedia'dır.
(ferda: yarın, gelecek vedia:emanet)

29- TEDRİC (DERECELENDİRME)

Kavramları belli bir mantığa göre (büyükten küçüğe, küçükten büyüğe) sıralayarak söylemeye "tedric" denir.

*Makber, makber değil, bir türbe; türbe değil bir mabed;
Mabed değil, bir küre; küre değil bir sonsuz feza olmalıydı.

*Elinin dokunmuş olduğu şeyler
Ürperir, canlanır, güler.

*Yazı kapatılmışlığın, dışarı çıkmasıdır
Dağlara, ovalara, köylere hey.

* Mızrak mızrağa, kılıç kılıca, bıçak bıçağa dövdüştüler.

*Ahım sokaklara, dünyaya, fezaya çıkar.

*Bu okuldan, bu şehirden, bu ülkeden gidebilirsiniz; ama bu kafadan gidemezsiniz.